

NOWOODNALEZIONY ZABYTEK CHORAŁOWY Z OFFICJUM O ŚW. STANISŁAWIE

Podczas inwentaryzacji muzykaliów zbioru pocysterskiego w Krzeszowie, dostarczono do opisu zabytki monodii chorałowej. Jednym z nich był fragment pergaminowy oficjum o św. Stanisławie użyty jako karta oprawy późniejszego kodeksu dość dużych rozmiarów. Omówienie tego fragmentu oraz ustalenie jego proveniencji poprzez porównanie wersji tekstowej i melodycznej z różnymi liturgikami jest głównym tematem niniejszego artykułu.

1 OPIS ZEWNĘTRZNY ZABYTKU

Nazwa

Rękopis zawiera fragment rymowanego oficjum o św. Stanisławie, przeznaczonego na święto Przeniesienia relikwii – 27 września (inc. oficjum: *Dies adest celebris*). Całość oficjum składa się z trzech nokturnów tj. dziewięciu antyfon i dziewięciu responsoriów. Nowo odnaleziony fragment zawiera: koniec nokturnu drugiego; resp. 5 od słów: *...Dat lac humanum nun catulis abiecta prole*, resp. 6, oraz nokturn III ant. 7, 8, 9 (całość).

Miejsce przechowywania zabytku i sygnatura

Fragment oficjum jest obecnie przechowywany w klasztorze ss. benedyktynek w Krzeszowie. Odpowiedzi na pytania: od kiedy się tam znajduje, i czy pochodzi z dawnego klasztoru cysterskiego, postaram się udzielić poniżej. Jeśli chodzi o ustalenie pochodzenia to wiadomo mi, na podstawie ustnej relacji s. Gertrudy Wolańskiej, że po przybyciu benedyktynek do Krzeszowa w 1945 r. fragment ten już się tam znajdował. Leżał on jako okładka wraz z różnymi porzrzuconymi dokumentami i wydawał się niepotrzebny. S. Gertruda, widząc że są to stare nuty, schowała pergamin do biblioteki. Po 45

latach karta została przekazana do identyfikacji. Pergamin nie posiada sygnatury, jest sygnowany jako ms. b. s.

Stan zachowania

Pierwotny stan zachowania był bardzo zły. Karty były brudne ale czytelne. Część kart jest przycięta, co nastęrcza trudności w odczytaniu tekstu i głównie melodii (obcięte klucze, albo górna część linii melodycznej). Okładka została poddana konserwacji w Pracowni Konserwacji Książki w Bibliotece Narodowej w Warszawie, gdzie karty pergaminowe oddzielono od siebie (dzięki czemu fragmenty możliwe do odczytania powiększyły się o dwie strony). Następnie karty wyczyszczono i poddano specjalistycznym zabiegom. Podczas oddzielania pergaminu od tektury odnaleziono kartę papierową zawierającą werset allelujacyjny: *O Maria Mater Christi*. Po konserwacji, pergaminowy fragment oficjum oraz kartę z wersem allelujacyjnym zwrócono siostronom benedyktyńkom w Krzeszowie. Obiekt został również zmikrofilmowany przez stację mikrofilmową Biblioteki Narodowej. Mikrofilm włączono do katalogu Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych BN pod nr 68677.

Format

Omawiany zabytek składa się z dwóch kart pergaminowych o wymiarach: 24,5×35 cm, oraz karty papierowej: 49×70 cm.

Materiał rękopiśmienny

Materiał pisarski dwóch kart stanowi pergamin północny, zwany też niemieckim, tzw. *charta theutonica*¹. Wyprawiony jest jednako-wo z obu stron, co powoduje większą możliwość zapisu. Pergamin północny był używany w rękopisach liturgicznych, m. in. w Niemczech i Polsce. Materiałem pisarskim karty papierowej jest biało-szary papier czerpany.

Obraz graficzny karty

Pod względem graficznym karty pergaminowe są jednolite. Składają się one z ośmiu pięcioliniowych systemów. Każda strona posiada margines, otaczający kolumnę muzyczno-słowną. Marginesy: grzbietowy i zewnętrzny oddzielone są podwójną linią pionową, w którą wpisane są klucze i kustose. Obraz graficzny karty uzupełnia margines górny i dolny (w niektórych kartach obcięty). Nutownica jest wykonana czerwonym atramentem; nuty, klucze, i kustose oraz tekst wykonano atramentem czarnym. Noty rubrycystyczne oraz część liter inicjalnych napisano czerwonym atramentem, do wykonania liter inicjalnych użyto również atramentu zielonego i czarnego.

¹ Pergamin. *Encyklopedia wiedzy o książce*, szp. 1824–1825.

2 ANALIZA PALEOGRAFICZNA

Pismo

Minuskuła. Tekst liturgiczny wykonano minuskułą. Analizując go można ustalić, że charakteryzuje się: — dużą zwartością i spoistością wyrazów; — łączeniem poszczególnych liter; — ostrością kształtów, kątów i luków; — podwójnym załamaniem trzonków i lasek; — zwięzieniem form literowych.

Majuskuła. Majuskuły ozdobnej użyto do liter inicjalnych poszczególnych śpiewów jak: responsoria, antyfony i wersety.

Innej majuskuły skryptor użył jako dużych liter na początku rubryk oraz incipitów tekstowych innych śpiewów.

Pisownia

Pierwsze litery imienia króla: *Boleslaus* zostały napisane majuskułą; pozostałe imiona własne, jak imię świętego *stanislaus* czy też *christi*, zostały napisane minuskułą. Wyrazy kończące się na –ae np. *arae*, *gloriae*, *sponsae*, *sepulturae* pisane są przez –e. Wyrazy *caelesti*, *praevenisti* itd. również pisane są przez –e lub –a.

Pismo w rękopisie jest bardzo przejrzyste, wyrazy są od siebie wyraźnie oddzielone, nie sprawiają kłopotu podczas odczytywania.

Abrewiatury

Abrewiacje są stosowane w notach rubrycystycznych, głównie przez suspensję: añ — antyfony; p — psalm; co — confido; dñe — domine; R — Responsorium; v — verset.

Ligatury

Ligatury występują w piśmie minuskulnym. Łącznikiem są tu głównie wspólne trzonki i kreski. Najczęściej stosowane ligatury to: ct, et, do.

Notacja muzyczna

Ustalenie notacji jest jednym z kryterium określenia proveniencji rękopisu. Oficjum o św. Stanisławie zapisano gotycką notacją neumatyczną. Jest ona notacją metrzeńską² epoki III, tj. z XV w. Głównym elementem tego systemu notacyjnego nie była *virga*, lecz *punctum*. Cechą charakterystyczną *punctum* jest układ ukośny w kierunku wstępującym, i pionowy w kierunku opadającym. Notacja omawianego fragmentu wykazuje podobieństwa z *Graduale* niemieckim z Brixen z XV w.³, w Polsce zaś z notacjami występującymi w pię-

² B. Stäblein, *Schriftbild der einstimmigen Musik. Musik des Mittelalters und der Renaissance*, w: *Die Musikgeschichte in Bildern*, Bd. 3. VEB Deutscher Verlag für Musik, Leipzig 1975 s. 202–203.

³ *Tamże*.

nastowiecznych śląskich liturgikach: cystersów, norbertanów i kanoników regularnych. Zbyt duża ilość nie opracowanych liturgików nie pozwala na wskazanie konkretnego przyporządkowania fragmentu. Notacja ta z punktu widzenia paleografa jest interesująca i rzadko spotykana.

Klucze muzyczne

W omawianym fragmencie występują 2 rodzaje kluczy: C i F. Klucz C to litera C, natomiast klucz F ma postać stykających się dwóch rombów. W omawianym rękopisie zastosowano głównie klucz C pisany na czwartej i trzeciej linii oraz na piątej z kluczem F, wtedy występuje na trzeciej linii. Zmiany położenia na różnych liniach zostały dostosowane do przebiegu melodii.

Kustos

Kustos wskazuje następny dźwięk, który znajduje się na następnym systemie liniowym lub na następnej stronie. Zamyka on każdą nutownicę od strony brzegowej. Koloru czarnego jak wszystkie neumy, ma postać rombu z przechodzącym przez niego C. Kustose wykluczają pomyłki w czasie śpiewu, ponieważ wskazują zawsze pierwszą nutę w nowym kluczu lub na następnym systemie.

W notacji nie występują znaki chromatyczne.

Relacja tekst – nuty

Tekst śpiewów podpisany jest pod systemem liniowym. Każdej sylabie tekstu przydzielona jest pojedyncza lub bardzo wyraźnie wydzielona grupa neum. Tekst dokładnie zsynchronizowano z zapisem neumatycznym, pomimo że w stosunku do nut jest on bardziej stłoczony.

3 TREŚĆ RĘKOPISU

Jak wspominałam wcześniej, treścią odnalezionego zabytku jest rymowane oficjum o św. Stanisławie, a ściślej fragment oficjum zawierający: koniec nokturnu drugiego; resp. piąte od słów:... *Dat lac humanum nun catulis abiecta prole*, resp. szóste oraz Nokturn trzeci (całość). Oficjum przeznaczone było na Święto przeniesienia relikwii św. Stanisława (*Translatio S. Stanislai*) w dniu 27 września. Według W. Schenka⁴, kult św. Stanisława na Śląsku był wczesny i od samych początków żywotny. Granicą czasową jest prawdopodobnie wiek XVI, kiedy to reformacja, ogarnąwszy cały Śląsk, spowodowała za-

⁴ W. Schenk, *Kult liturgiczny św. Stanisława biskupa na Śląsku w świetle rękopisów liturgicznych*, Lublin 1959.

nik kultu w części diecezji wrocławskiej, lub wiek XVII, w którym przyjęto liturgiczne księgi reformy potrydenckiej wypierając liczne zwyczaje lokalne.

Kult św. Stanisława biskupa powstał w Krakowie. Tu znajdowały się jego szczątki, tutaj też starano się o jego kanonizację. W Krakowie też 8 maja 1254 r. zebrał się przedstawiciel całej Polski, by uczcić swojego Patrona, którego papież Innocenty IV w dniu 8 września 1253 r. zaliczył w poczet świętych⁵.

Z Krakowa kult św. Stanisława rozszerzył się na wszystkie dzielnice ówczesnej Polski. Jak wykazały badania W. Schenka, najwcześniejsze ślady tradycji kultu św. Stanisława na Śląsku napotyka się w zakonie cystersów. Śląskie klasztory cysterskie w XIII w. włączyły go w ówczesny nurt życia całej diecezji⁶. Opat cysterski z Lubiąża należał w 1250 r. do komisji powołanej przez Papieża do sprawdzenia warunków kanonizacji biskupa krakowskiego. On też, prawdopodobnie w myśl statutu kapituły generalnej w Cîteaux z 1255 r. nakazał wszystkim cysterskim klasztorom w Polsce obchodzenie uroczystości majowej św. Stanisława⁷.

W XIV w. środowiskiem przychylnym kultowi św. Stanisława były dwory Piastów brzeskich (powstała tu *Kronika Książąt Polskich*)⁸, głogowskich, którzy ciążyli ku Wielkopolsce, oraz świdnickich. Bolko świdnicki był sprzymierzeńcem Kazimierza Wielkiego. Najważniejszą podstawą rozwoju kultu bpa Stanisława były prawdopodobnie szerokie warstwy niższego kleru i ludności wiejskiej, które — za wyjątkiem okolic kolonizowanych — etnicznie należały do Polski⁹. Ówczesny Śląsk pod względem administracyjno-kościelnym należał do Gniezna, politycznie do Pragi, i był różnymi więzami połączony z Krakowem; we wszystkich tych środowiskach pielęgnowano (w różnym stopniu) kult św. Stanisława¹⁰. Wskazywałoby to, że kult ten istniał i rozwijał się również w diecezji wrocławskiej.

W XV w. życie religijne zaowocowało szeregiem świętych. W Krakowie nastąpiło odrodzenie kultu patronów Polski, m. in. św. Stanisława. Na Śląsku również pojawiły się nowe kultury.

Działalność Uniwersytetu Krakowskiego (było tam wielu studen-

⁵ *Tamże*, s. 13.

⁶ *Tamże*, s. 17–19.

⁷ *Tamże*, s. 19.

⁸ *Tamże*, s. 21.

⁹ T. Silnicki, *Dzieje i ustrój Kościoła na Śląsku do końca XIV w.*, w: *Historia Śląska*, t. 2 z. 1, Kraków 1939 s. 334–338.

¹⁰ W. Schenk, *dz. cyt.*, s. 27.

tów ze Śląska¹¹ a św. Stanisław był patronem scholarzy), łączenie mieszczaństwa krakowskiego i wrocławskiego więzami pokrewieństwa, handel Wrocławia z Krakowem oraz odrodzenie elementu etnicznie polskiego zwłaszcza u ludności wiejskiej oraz liczne związki małżeńskie książąt śląskich z polskimi rodzinami magnackimi, wpłynęły na wzrost kultu Biskupa krakowskiego

Święto 8 maja (*Festo s. Stanislai*) zaliczono w XV w. do najważniejszych świąt diecezji wrocławskiej oznaczonych rytem *triplex*, natomiast przeniesienie relikwii (*Translatio s. Stanislai*) – 27 września – rytem *duplex*. Pierwszą wzmiankę o święcie *Translatio s. Stanislai* spotykamy w dokumencie papieskim z 9 lutego 1256 r., w którym Aleksander IV udziela odpustu odwiedzającym katedrę krakowską *in die translationis* oraz *infra octavas eiusdem translationis*¹². W diecezji wrocławskiej święto Przeniesienia występuje dopiero w pierwszej połowie XIV w. Pierwszy formularz mszalny na święto *Translatio* zawiera mszał 1330–1335 z kościoła św. Marii Magdaleny we Wrocławiu¹³. W następnych latach święto to notują księgi liturgiczne kościołów wrocławskich, cystersów i augustianów.

Oficja rymowane powstały w średniowieczu; wszystkie ich części, z wyjątkiem psalmów i czytań, były zrytmizowane. Nazywano je *Historia* – *Historia rytmica* lub też *rimata*¹⁴. Antyfony i responsoria opowiadały historię świętego. Wyróżnienie świętego przez oficjum rymowane świadczyło o popularności jego kultu, gdyż pozostałe kulty czerpały swoje oficja z komunali o świętych. Do Polski oficja rymowane przynieśli franciszkanie w pierwszej połowie XIII w.¹⁵

Oficjum rymowane o św. Stanisławie *Dies adest celebris* spotykamy w rękopisach śląskich od drugiej połowy XIV w. Najstarszy zapis tekstowy notuje Breviarz kolegiaty głogowskiej z 1362 r.¹⁶ Całe oficjum *Dies adest celebris* składa się z trzech nokturnów, dziewięciu antyfon i dziewięciu responsoriów. W skład każdego nokturnu wchodzi trzy antyfony i trzy responsoria. Omawiane oficjum o św. Stanisławie, W. Schenk odnalazł – w całości bądź we fragmentach – w 45 liturgikach śląskich i dziewięciu kodeksach z innych diece-

¹¹ W. Schenk, *dz. cyt.*, s. 26–28.

¹² W. Schenk, *dz. cyt.*, s. 47.

¹³ BUWr M 1151 – Missale z kościoła parafialnego św. Marii Magdaleny we Wrocławiu.

¹⁴ W. Schenk, *dz. cyt.*, s. 74.

¹⁵ B. Gładysz, *O łacińskich oficjach rymowanych z polskich źródeł średniowiecznych*, w: „Pamiętnik Literacki” 1933 s. 313–351.

¹⁶ BUWr I F 449 – Breviarium 1362 z kolegiaty w Głogowie.

zji – w tym, siedem rękopisów zawiera oficjum z nutami. Z tych siedmiu tylko 3 notują wszystkie trzy nokturny. Są to: 1. Antyfonarz z kościoła św. Marii Magdaleny Wrocławiu z 1387 r. (*Pars aestiva*) – BUWr sygn. M 1244; 2. Antyfonarz ze Śląska z 1410–1415 r. (*Pars aestiva*) – BKapWr ms. 49; 3. Antyfonarz katedry wrocławskiej, magnum *Pars aestiva* z końca XV w. – BKapWr ms. 48.

Ze względu na zbyt małą ilość materiału porównawczego, postanowiłam sama w miarę możliwości zgromadzić i przejrzeć źródła, które być może pomogą mi odnaleźć archetyp, ewentualnie ustalić proveniencję omawianego fragmentu. Niestety, brak zinwentaryzowania i opisanie źródeł muzycznych w naszych bibliotekach, brak wiadomości o nich w Centralnym katalogu rękopisów muzycznych oraz brak fachowego opisu wielu źródeł monodycznych stanowi w chwili obecnej barierę nie do pokonania. Z dostępnych zmikrofilmowanych pięćdziesięciu liturgików znalazłam 4, które mogłam uwzględnić w swoich porównaniach tekstowych i melodycznych. Są to:

1. Antyfonarz SS. Klarysek ze St. Sącza z XIV w., Stary Sącz, Biblioteka SS. Klarysek, sygn. 388/3; mf. BN 38760. BKlar 388/3.

2. Antyfonarz prawdopodobnie cysterski (przyp. JBS) z XV w. Kraków, Archiwum Kapitulne na Wawelu, sygn. 52; mf. BN 11348. BKapKr ms. 52.

3. Antyfonarz gnieźnieński. Cz. 1. z 1505 r. Gniezno, Biblioteka Archidiecezjalna, sygn. ms. 94; mf. BN 19246. Gn ms. 94.

4. Antyfonarz dominikański, 15/16 Kraków, Biblioteka OO. Dominikanów, sygn. ms. 9; mf. BN 16442. BDKr ms. 9

Analiza zachowanego tekstu

[II. NOKTURN]

Resp. 5

Ad saeva regis opera nature stupent federa [...]

V. Res inaudita saeculis

perg. s. A

dat lac humanum nun catulis abiecta prole
[te]nera.

tenere ————— BKlar 388/3; 14 sc.

Canis...

Resp. [6]

Are dei dum [ad]staret et divina celebraret

[Sta]nislus pontifex iugulandum laceran[dum]

stanislus ————— BKlar 388/3; 14 sc.

Boleslaus mittit manus trucu[en]tus carnifex¹⁷

[Alle]luia

V. Ter [p]rocedit ter recedit ter invadit terque ca[dit]
| missus necisartifex Bolesl. — BKlar 388/3; 14 sc. |

perg. s. 1

Gloria patri et filio et spiritui [..]. cto
spiritui — BKlar 388/3; 14 sc.

Alle...

III. NOKTURN

Ant. [7.]

CONFISUS in Domin[o]

martir Stanislaus

hostem vicit moriens

v[ir] victoriosus

et ad monti domini

montem — Gn ms. 94, AH;

BKApKr ms. 52

migra[t] gloriosus.

migrat — Gn ms. 94

migravit — BKlar 388/3, BDKr ms. 9

Ps. In Domino confido [Ps. 10]

Ant. [8.]

Intrat habitacul[um]

dei tabernaculum

Sanctus sine macula

per [mor]tis articulum

carnis rumpit vinculum

victu[rus] in secula

victurus — BKlar 388/3, BKApKr ms. 52,

BDKr ms. 9, BKApWr ms. 49

¹⁷ Obok na marginesie: *S. Adalberti [Rs. Almae Presul]* oraz dopisy nad tekstem:

Boleslaus mittit manus truculentus carnifex

Prestapacis in cre-mentum sancta -cis gaudium;

Ter procedit ter recedit ter invadit terque

Ut sub tuo pro tecti patro ci~ ru~ o olou~e

brak karty

Według W. Schenka: Przy kapitulum własnym, nie pochodzącym z komunału: zna je także oficjum św. Wojciecha——notuje

BKWr 57: quere Adalberti

BKWr 57 — Wrocław, Biblioteka Kapitulna Nr 57; BREVIARIUM z 1434 r. ze Śląska.

victurum — BUWrM 1244, BKApWr ms. 48,
Gn. ms. 94,

quo lux lucet sedula.

Ps. Domine, quis habitat [Ps. 14]

[Ant. 9.]

Deus tuo munere justum praevenisti

Cordis desiderium illius implesti

perg. s. 2

Cum corona glorie vitam tribuisti.

Ps. Domine in virtute [Ps. 20]

Resp. [7]

Membra sparsim laniata

roseo rubent sanguine

ruben — BKlar 388/3;

rose rubent — BDkr ms. 9;

rose — BkapWr ms. 48., Gn ms. 94,

BKApKr ms. 52.

roseo sanguine — BKApWr 57 n

BUWr IF 446, R 3061, M 1124,

1132, 1155, Brev Wat. imp. 1485

aquisque deputata

celesti munimine

Nocte die sunt servata

dieque — BKlar 388/3; 14 sc.

circumfulso lumine.

circumfuso — Gn ms. 9

V. Sepulture commendata

sana salva restaurata

dei medicamine.

Nocte...

Resp. [8]

Sanctus iste pro te Christe

criste — BKlar 388/3; 14 sc.

rege spreto datur leto

Vir insig[nis] digne signis

perg. s. 3

Fulget Stanisla]us.

V. Martir cesus gaudet lesus

stat invictus, rex devictus

gemit Boleslaus.

boleslaus — BKlar 388/3; 14 sc.

Vir...

Resp. [9]

Pastor cadit in gregis medio

dormit sponsus in sponse gremio

Mater plorans gaudet in filio

mater

BKlar 388/3; 14 sc.

quia vivit victor sub gladio

alleluia.

V. Cleri plebisque concio

in patris natalicio

iubilet cum tripudio

pro [tanto beneficio

Mater... Gloria Patri... Mater]

koniec

Uwaga: tekst w nawiasach [] oraz małą czcionką oznacza brak tekstu w rękopisie.

Wszystkie źródła użyte do porównań mają własne warianty tekstowe. Najwięcej wspólnych elementów z omawianym fragmentem wykazuje Antyfonarz z katedry wrocławskiej z końca XV w. — BKapWr ms. 48.

Analiza melodii

Do umiejscowienia w tradycji muzyczno-liturgicznej omawianego oficjum potrzebne jest dokonanie analizy melodii całego utworu. W związku z tym porównałam melodie siedmiu rękopisów muzycznych tak, jak poprzednio porównałam ich tekst. Z powodu defektu tj. obcięcia kluczy i częściowo linii melodycznej resp. piąte i szóste z nokturnu drugiego nie zostało wzięte pod uwagę.

a. Warianty melodyczne

Z porównanych rękopisów największa wariantowość wystąpiła w *Gloria patri et filio*. Jest to ostatnia fraza versu resp. piątego. Każdy z rękopisów posiada indywidualną linię melodyczną. W ant. siódmej — *Confessus in Domino* — wariantowość melodii na słowie MIGRAT wykazują M 1244 oraz Gn. 94, BDKr 9; natomiast zgodną linię melodyczną notują BKapWr ms. 48 i ms. 49. W ant. ósmej — *Intret* — wariantowość notują: M 1244 i Gn. 94, Klar 388/3; i tak na sylabie IN zamiast *salicus pressus*, jak jest w omawianym fragmencie, rękopisy te notują *pes*; oraz na sylabie vin-cu-LUM, gdzie jest notowane pojedyncze *punctum*, notują czwórkową grupę nut *torculus flexus*.

Resp. 7 *Membra*. Na sylabach tekstu „laniata roseo rubent” oraz

„fulso”, porównywane antyfonarze wykazują rozbieżność wersji z porównywanym fragmentem, natomiast wykazują wspólny przekaz między sobą. Różnorodność wariantową zauważyć można na słowie „deputata”, dotyczy to wszystkich przekazów oprócz BKapWr ms. 48. Również w wersji resp. siódmego *Sepulture*, liturgiki M 1244, Gn. 94. BDKr ms. 49 notują warianty w stosunku do wersji fragmentu. Jak wynika z powyższego porównania, najbardziej zbliżoną wersję przekazuje Antyfonarz z katedry wrocławskiej z końca XV w. — BKapWr ms. 48.

b. Ambitus melodii

Ambitus melodii poszczególnych śpiewów jest następujący: a) W obrębie oktawy: resp. 5 i 6 nokt. II, ant. 7 i versety resp. 7 i 8 nokt. III; b) W obrębie nony — ant. 7 nokt. III; c) W obrębie decymy: resp. 7 i 9 nokt. III.

c. Tonus

Utwór napisany jest w modus G. Tonika i finalis utworu jest — g. Kompozycję konstituuje tonika oraz stopnie V — d 1 IV — c 1, II — a. Nutą panującą, tzw. dominantą gregoriańska jest d 1.

d. Dialekt

Pojęcie notacji gotyckiej wiązało się z dialektem germańskim, a notacja rzymska z romańskim. Wersja oficjum odbiega od powyższej zasady, bo nosi ślady obu dialektów. Praktyka dualizmu dialektycznego była naturalnym zjawiskiem u cystersów, gdyż jako Niemcy z pochodzenia przyjęli dialekt germański, a jako członkowie wspólnoty zakonnej wywodzącej się z Francji — zatrzymali dialekt romański¹⁸.

4 CZAS I MIEJSCE POWSTANIA ZABYTEKU

Stosując widoczne poniżej kryteria rozpoznawcze można ustalić czas powstania i umiejscowić go w tradycji liturgiczno-muzycznej. Na piętnastowieczne pochodzenie rękopisu wskazują: a) Forma pisma wyrazów majuskulnych i minuskulnych; b) Notacja gotycka metrzeńska — epoki III (XV w.), niemalże identyczna z przekazem XV w., jak również wykazująca wiele zbieżności z piętnastowiecznymi rękopisami polskimi; c) Wersja melodyczna jest najbardziej zgodna z przekazem piętnastowiecznym.

¹⁸ H. Feicht, *Muzyka liturgiczna w polskim średniowieczu*, w: *Musica mediaevi*, t. 1, Kraków 1965 s. 48.

Na proveniencję śląską zabytku wskazuje jego duża zgodność przekazu z Antyfonarzem z katedry wrocławskiej z końca XV w. — BKapWr ms. 48.

Zapis muzyczny wskazuje na przekaz liturgiczno-muzyczny proveniencji cysterskiej. Świadczą o tym: a) Notacja metzeńska, którą pisane były głównie rękopisy cysterskie; b) Ambitus melodii. Cystersi przyjęli zasadniczo znany tradycji europejskiej repertuar śpiewów, który poddali dwukrotnie rewizji. Jej efektem było: a) Sprowadzenie melodii gregoriańskiej do granic decymy; b) Usunięcie melizmatów; c) Ujednolicenie tonacji; d) Usunięcie bemola „si”. Podstawą tej reformy była nauka o tonie, która winna kształtować dzieło muzyczne¹⁹.

Warunkiem identyfikacji tonalnej było ustalenie ambitus skali. Proces ujednolicenia tonacji był związany z koniecznością rozszerzenia zakresu skali, a więc przekroczenia decymy²⁰. Wersja oficjum trzyma się w zasadzie narzuconego ambitusu, mimo że przekroczenie decymy jest dwukrotne. Wersja ta nie jest sylabiczna, ale również nie posiada rozwiniętych melizmatów. Wersja nie posiada jakichkolwiek znaków przykluczowych, a więc nie stosuje bemola „si”. Występujący tutaj germańsko-romański dualizm dialektu, był naturalnym zjawiskiem w chorale cysterskim.

Przedstawione porównanie wskazuje metodą *ex silentio* na prawdopodobieństwo proveniencji zabytku z klasztoru cysterskiego. Czy był nim klasztor krzeszowski, trudno w tej chwili odpowiedzieć. Wśród tyłu zachowanych i dostępnych liturgików, jak można się zorientować, żaden nie pochodzi z Krzeszowa, a przecież było to dosyć potężne opactwo, mające dorobek kulturalny od samego początku swego istnienia. Na pewno były tam księgi liturgiczne jak: Graduał, Antyfonarz, Brewiarz, Rituał, Processionarz, jakie każdy klasztor miał do swojego użytku, przynajmniej po jednym egzemplarzu. Na fakt istnienia liturgików krzeszowskich wskazuje np. zdjęcie o. Luterotiego w bibliotece krzeszowskiej przy pracy, gdy przegląda dużą średniowieczną księgę chorałową. Nie wiadomo, co się z nią stało. Miejmy nadzieję, że w ramach prac inwentaryzacyjnych i w miarę rozwoju badań nad źródłami odnajdziemy zaginione liturgiki, i ustalimy proveniencję zabytku.

¹⁹ J. Ścibor, *Tonalno-modalny aspekt chorału gregoriańskiego*, w: *Musica antiqua*, Bydgoszcz 1975 s. 287.

²⁰ W Graduale cysterskim z Henrykowa — BUWr IF 417 przekroczenie ambitusu decymy jest częste. Zob. H. Smoczyński, *Graduał cysterski ms IF 417 z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Analiza źródłoznawcza*, w: *Muzyka Religijna w Polsce*, t. 3, Warszawa 1979 s. 94.

JOLANTA BYCZKOWSKA-SZTABA

A DISCOVERY OF A MUSICAL MANUSCRIPT WITH A FRAGMENT OF THE OFFICIUM DEDICATED TO ST. STANISLAUS

Summary

During the cataloguing of musical collections of the former Cistercian library of Krzeszów (Grüssau) a discovery has been made of a fragment of a metric officium dedicated to St. Stanislaus Dies adest celebris, composed to commemorate the translation of the saint's bodily remains on 27th September. A comparative analysis of the find has produced the following conclusions: 1. The officium resembles most a similar text in a late 15th-century Antiphonal of the Wrocław Cathedral; 2. In its portions designed for singing both a German and a Romance dialect are in evidence, which argues the Cistercian proveniencence of the text (as ethnic Germans they used their German dialect, as members of an order founded in Burgundy they used a French dialect); 3. The manuscript can be dated to the 15th century on the basis of the form of majuscule and minuscule characters, the use of the late 15th-century Gothic notation of Metz, the compatibility of the musical version with 15th century background; 4. The Silesian origin of the text is corroborated by significant affinities with the late 15th-century Antiphonal of the Wrocław Cathedral; 5. The musical notation resembles the liturgical and musical sources of Cistercian origin. The weight of the evidence suggests that the manuscript in question comes from a Cistercian monastery; it is however not obvious that it must have been Krzeszów.

Translated by Andrzej Branny